

УДК 78.09:785-027.522

DOI 10.32782/2224-0926-2025-1-52-3

Дудник Євген Ілліч
заслужений працівник культури України,
заслужений артист естрадного мистецтва України,
директор Полтавської дитячої музичної школи № 1 ім. П. І. Майбороди;
доцент кафедри музики,
Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»;
аспірант кафедри музики,
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
<https://orcid.org/0009-0004-3264-1125>

АНСАМБЛЕВА ГРА ЯК ВАЖЛИВИЙ СПОСІБ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МУЗИКАНТА

У статті досліджується поняття колективного музикування як однієї з ключових форм музичної діяльності в контексті сучасної педагогічної практики та її вплив на гармонійний розвиток особистості. Акцентується увага на тому, що характер міжособистісних взаємин є одним із визначальних чинників успішного розвитку людини, її професійної реалізації та соціальної адаптації. Стрімкий розвиток сучасної цивілізації та її матеріально-технічної складової, попри значні досягнення в галузі комунікаційних технологій, часто супроводжується послабленням живого людського контакту, що зумовлює актуальність дослідження колективних форм музичної діяльності як інструменту розвитку соціальних і творчих навичок. У роботі підкреслено, що ключовими елементами успіху у творчій діяльності музичних колективів є здатність до емпатії, розвиток комунікативних навичок, вміння слухати та чути як себе, так і інших. Саме ці якості є основою для ефективної взаємодії учасників у процесі спільного музикування, що сприяє формуванню гармонійного художнього середовища. Зазначено, що розвиток виконавської культури відбувається найбільш інтенсивно саме в ситуаціях колективного виконавства, де співпраця, взаємодопомога й емоційний зв'язок між учасниками стають вирішальними факторами.

Детально проаналізовано такий основний засіб колективного музикування, як ансамблева гра. Ансамблеве музикування передбачає виконання музики невеликою групою виконавців (дуети, тріо, квартети тощо). Розкрито особливості ансамблевої гри, її педагогічний і художній потенціал.

Ключові слова: музикування, колективне музикування, виконавство, засіб колективного музикування, ансамбль.

Dudnyk Yevhen. Means of collective music making

The article explores the concept of collective music making as one of the key forms of musical activity in the context of modern pedagogical practice and its impact on the harmonious development of the individual. Attention is focused on the fact that the nature of interpersonal relationships is one of the determining factors of successful human development, professional realization and social adaptation. The rapid development of modern civilization and its material and technical component, despite significant achievements in the field of communication technologies, is often accompanied by a weakening of live human contact, which determines the relevance of studying collective forms of musical activity as a tool for the development of social and creative skills.

The work emphasizes that the key elements of success in the creative activity of musical groups are the ability to empathy, the development of communication skills, the ability to listen and hear both oneself and others. These qualities are the basis for effective interaction of participants in

the process of joint music making, which contributes to the formation of a harmonious artistic environment. It is noted that the development of performing culture occurs most intensively in situations of collective performance, where cooperation, mutual assistance and emotional connection between participants become decisive factors.

The main means of collective music making, such as ensemble playing, is analyzed in detail. Ensemble music making involves the performance of music by a small group of performers (duets, trios, quartets, etc.). The features of ensemble playing, its pedagogical and artistic potential are revealed.

Key words: *music making, collective music making, performance, means of collective music making, ensemble.*

Вступ. Основною метою музично-педагогічної системи є загальний музичний розвиток дітей. Це знаходить відображення в роботах видатних музикантів-педагогів: П. Хауфе, З. Кодая, К. Орфа. Особливістю їхніх концепцій є перенесення уваги на музичне виховання, основою якого є принцип колективного музикування. У цій системі музика представлена не стільки як мета, скільки як засіб для розвитку у дитини музичних і передусім загальних здібностей.

Сучасна музична педагогіка поряд з індивідуальним підходом до учнів, який є основним у роботі за фахом, приділяє дедалі більше уваги різним формам колективного музикування.

У колективному музикуванні основою є розвиток комунікативних взаємовідносин. Розвиток професійних музичних умінь і навичок вчить розуміти партнера та прислухатися до нього.

Однією з основних проблем у темі засобів колективного музикування є недостатній розвиток і впровадження ефективних методик організації колективного виконавства в сучасній педагогічній практиці. Багато навчальних закладів приділяють більшу увагу індивідуальному навчанню, тоді як розвиток навичок гри в ансамблі чи оркестрі залишається другорядним аспектом музичної освіти. Це створює дисбаланс у формуванні як виконавських, так і комунікативних компетенцій учнів.

Матеріали та методи. Матеріалом для пропонованого дослідження стали розвідки таких авторів, як М. Барсукова, Л. Безгодова, С. Дєдов, Є. Камінська, І. Жмаєва, А. Загребельна, О. Камінська, Є. Королькова, С. Малетіна, І. Польська, С. Райхленко, Н. Степанова, А. Чекан та ін., що висвітлюють поняття й особливості засобів колективного музикування. Методологічна база дослідження ґрунтується на комплексі методів, до якого входять: аналітичний, системно-узагальнюючий, аналізу та синтезу тощо.

Результати. Колективне музикування, за визначенням О. Рябової, є формою спільної музичної діяльності, яка демонструє знання, навички та вміння всіх учасників колективу під час емоційно виразного й художньо інтерпретаційного виконання музичних творів¹.

Зі свого боку, Л. Безгодова розглядає колективне музикування як засіб емоційного збагачення особистості, що проявляється в процесі спільного сприйняття та відтворення музичних творів. Вона наголошує, що така діяльність сприяє розвитку комунікативних навичок і полегшує інтеграцію особистості в соціум².

¹ Рябова О. В. Колективне музикування як ефективний засіб формування музично-стильових уявлень підлітків. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2016. № 4 (86). С. 140–143.

² Безгодова Л. Д. Колективне музикування як засіб комунікативного розвитку. *Світ дитинства в сучасному освітньому просторі*. 2015. № 1. С. 139–141.

К. Орф, видатний музичний педагог, трактує колективне музикування як спосіб розвитку творчого мислення через залучення дітей до виконання музики в групі. Він вважав, що колективне виконавство допомагає розвивати гармонійне мислення та сприяє вихованню чуття ритму й звуковисотного слуху³.

Колективна музична діяльність також допомагає закріплювати навички, набуті під час індивідуального навчання. Учасники колективу отримують естетичне задоволення від спільної роботи, оскільки разом створюють гармонійне емоційне забарвлення звучання творів. Цей процес потребує від учасників узгодженості в темпі, динаміці, інтонації, тембрі та художній інтерпретації. З одного боку, колективне виконавство є творчим актом, оскільки кожен виконавець робить власний внесок в інтерпретацію твору. З іншого боку, воно потребує злагодженої взаємодії, що розвиває комунікативні навички, відчуття відповідальності й дисципліни⁴.

Поняття комунікативних здібностей формулюється як «загальна здатність, пов'язана з різноманітними підструктурами особистості, яка проявляється в навичках суб'єкта спілкування вступати в соціальні контакти, регулювати повторювані ситуації взаємодії, а також досягати в міжособистісних відносинах поставлених комунікативних цілей»⁵.

У процесі колективного музикування учень засвоює виконання технічних прийомів, передачу кола образів і ідей засобами музичної виразності, а також вивчає стилістичну та жанрову основу музики. Завдяки накопиченню слухового досвіду юний музикант визначає межі власної художньої індивідуальності й навчається гармонійно поєднувати її з індивідуальністю партнерів. Це становить основу мистецтва колективного виконавства, забезпечуючи цілісність і єдність спільної гри.

Практика колективного музикування вирішує виховні, розвивальні й освітні завдання, спрямовані на розвиток творчих здібностей учня. До виховних завдань належить формування інтересу до творчої діяльності, умінь зосереджуватись у відповідальних ситуаціях, здатності до емпатії та спілкування. Прояв емоцій, багатство уяви, розвиток загальних і спеціальних музичних здібностей охоплюють сферу розвивальних завдань. Структуру освітніх завдань складає вивчення учнем творів різних жанрів, стилів і форм, а також опанування технічними навичками виконавства.

Колективне виконавство має ознаки здорового змагання, що є позитивним стимулом для учасників колективу до особистісного зростання і розвитку своїх здібностей. Гра в ансамблі сприяє подальшому розвитку вмінь, закріпленню виконавських навичок, здобутих на заняттях зі спеціальності. Розвивається почуття ритму, інтонування, музичне мислення та пам'ять, розширюється музичний кругозір учня, підвищується технічний рівень виконання. У ситуації колективного музикування ці процеси відбуваються більш інтенсивно й виразно⁶.

³ Музично-педагогічні системи та концепції ХХ століття : підручник / С. О. Салдан, О. М. Король, Е. З. Тайнелъ та ін. ; за заг. ред. канд. пед. наук, проф. Е. З. Тайнелъ. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 328 с.

⁴ Райхленко С. А. Новітні підходи до організації колективного музикування у школах мистецтв. *Музичне мистецтво в культурному просторі*. 2016. № 9. С. 72–75.

⁵ Жмаєва І. В. Значення колективного музикування для розвитку комунікативних якостей учнів. *Інновації і традиції у сфері культури, мистецтва та освіти*. 2017. № 1. С. 119–127.

⁶ Барсукова М. А. Колективне виконавство як одна з форм розвитку музичної творчості учнів. *Дитяча школа мистецтв: традиції та інновації*. 2016. № 1. С. 5–9.

Засоби колективного музикування – це організаційні та виконавські форми спільної музичної діяльності, які спрямовані на створення гармонійної музичної взаємодії між учасниками⁷. Основними з них є гра в ансамблі та в оркестрі.

Під ансамблем розуміють невеликий колектив (дует, тріо, квартет тощо), учасники якого спільно виконують музичний твір. Його також можна визначити як художню узгодженість виконання одного твору спільно кількома музикантами, одночасну гру кількох виконавців.

За складом ансамблі поділяються на гру на однакових інструментах – однорідні ансамблі (наприклад, ансамбль ударних інструментів), та гру на різних інструментах – змішані ансамблі (наприклад, дует фортепіано та ударної установки)⁸.

В ансамблі з великою силою проявляється дія однієї з найважливіших соціально-психологічних функцій музичного мистецтва – комунікативної. Роль спілкування в ансамблі зростає до рівня духовних, особистісних взаємин. Окрім розвитку професійних музичних умінь і навичок, гра в ансамблі не меншою мірою вчить розуміти партнера, прислухатися до нього. Заняття в ансамблі зближують учасників, розвивають у них почуття взаєморозуміння й підтримки. Саме такий творчий колектив вирішує завдання виховання професійних і особистісно-комунікативних якостей кожного учасника ансамблю окремо.

Комунікативні здібності являють собою загальну здатність, пов'язану з різноманітними підструктурами особистості, яка проявляється у вміннях суб'єкта спілкування встановлювати соціальні контакти, регулювати повторювані ситуації взаємодії та досягати в міжособистісних відносинах комунікативних цілей⁹.

Процес спільної гри – це насамперед об'єднані навколо спільної мети, спрямовані зусилля кількох виконавців, які втілюють загальний для всіх учасників ансамблю цікавий і природний задум, що є успішною колективною працею. Спільне виконання дає змогу насолодитися багатством тембрів, можливістю грати разом із багатьма музикантами, отримати енергію від ансамблевого мистецтва. Це потребує від кожного виконавця вміння чути й слухати, знання всієї партитури твору, тонкого й точного розуміння своєї ролі в конкретний момент.

Ансамбль – це своєрідний маленький «соціум», який потребує єдиних правил для всіх і кожного, де у творчому процесі формується повна емоційна «солідарність» усіх учасників без винятку. Ці правила встановлюються під час тривалої спільної роботи завдяки професійним навичкам, наявним і новим, і формуються в ході творчого процесу¹⁰.

Незалежно від того, яку функцію необхідно виконувати в ансамблі – солюючу, акомпануючу чи функцію гармонічного баса, ансамбіст повинен «...не виділяючись із загального звучання групи, водночас бути її органічною частиною»¹¹.

⁷Чекан А. П. Основи музичного виконавства : підручник. Львів : Сполом, 2015. 240 с.

⁸Mohammed A. A comprehensive review on ensemble deep learning: Opportunities and challenges. *Journal of King Saud University – Computer and Information Sciences*. 2023. № 2. P. 757–774.

⁹Ganaie M.A., Hu M., Malik A.K., Tanveer M., Suganthan P.N. Ensemble deep learning: A review. *Engineering Applications of Artificial Intelligence*, 2022. № 1. P. 95–109.

¹⁰Камінська О. М. Шляхи розвитку творчого потенціалу учнів через колективне музикування. *International scientific innovations in human life*. 2022. № 1. С. 241–245.

¹¹Mohammed A. A comprehensive review on ensemble deep learning: Opportunities and challenges. *Journal of King Saud University – Computer and Information Sciences*. 2023. № 2. P. 757–774.

У процесі ансамблевого музикування музичні здібності учнів розвиваються найбільш повно. Досягнення злагодженості спільної гри (від окремих прийомів до загального задуму), синхронності виконання взаємопов'язане з умінням слухового самоконтролю й усвідомленого сприйняття учнів.

У процесі координації та спільного відпрацювання деталей і прийомів виконання учасники опановують основні елементи ансамблевої техніки: синхронність рухів (аналіз «ритмічного змісту», «темпова пам'ять»), грамотний звуковий баланс (узгодженість сили звучання кожного інструмента), відповідність тембрів і виконавських прийомів (з урахуванням специфіки гри на різних інструментах: характер штрихів, тессітурне звучання регістрів, темброве забарвлення, особливості взяття та зміни дихання).

Ансамблеве музикування здатне значно підвищити зацікавленість учнів, сприяти встановленню сприятливої педагогічної атмосфери на заняттях і створенню ситуації успішного виконання музичних творів. Стійкий інтерес учнів до ансамблевого музикування дає змогу ефективно вирішувати вузько-технологічні проблеми вдосконалення виконавських навичок, розвивати весь комплекс музичних здібностей, активізувати заняття та забезпечувати стабільність публічних виступів. Окрім особистісного вдосконалення кожного учасника колективу, ансамбль створює можливості для усунення індивідуальних недоліків виконавця. Необхідність дотримання єдиного метроритму дисциплінує гру всіх учасників колективу, сприяючи загальній ритмічній стабільності виконання. Ансамблеве виконавство дає змогу повноцінно розвивати мелодичний і гармонічний слух¹².

Ефективність функціонування музичного слуху як засобу сприйняття музичних образів значною мірою залежить від того, наскільки виконавець здатний концентрувати свою увагу на звукових нюансах. Проте простої концентрації недостатньо для повноцінного сприйняття. Обсяг слухової уваги музиканта має бути досить широким. Під час роботи в ансамблі, зокрема під час виконання музичного твору, кінцевою метою якого є відтворення художнього задуму, музикант стикається з багатьма завданнями: темброва палітра оркестрового звучання, кантилена, виразність, емоційне наповнення, подолання технічних труднощів – це лише деякі з аспектів, на які потрібно звертати увагу в процесі виконання.

Для успішного втілення задуму важливо мати достатньо обсягу уваги, оскільки кожне завдання передбачає вирішення більш вузьких, але не менш суттєвих моментів. Наприклад, для виконання таких завдань, як досягнення ідеального звучання інструмента, виконавець має зосередитися на таких аспектах, як властивості звуку, його тривалість, співвідношення сили довгих і коротких нот, різноманітні штрихи, а також здатність поєднувати та розділяти звуки¹³.

Результатом процесу ансамблевого музикування стає публічний виступ, який стимулює, виховує та підвищує виконавський рівень ансамблістів, а також розширює професійні компетенції керівника. Це сприяє поглибленню навчального процесу, зростанню виконавського інтересу та розширенню репертуарних можливостей виконавців.

¹² Королькова Є. В. Колективне музикування як одна з традиційних форм розвитку творчих здібностей учасників народного ансамблю. *Соціально-культурна діяльність: вектори дослідницьких і практичних перспектив*. 2023. № 1. С. 455–460.

¹³ Загребельна А. П. Ансамблева гра як фактор розвитку виконавських компетентностей майбутніх фахівців закладів початкової мистецької освіти. *Information and its impact on social processes*. 2023. № 1. С. 28–31.

Концертному виступу передують тривалий репетиційний процес. Ансамблісти вирішують загальні технологічні завдання: єдність темпу, уникнення помилок, застосування уніфікованих прийомів звукоутворення та диференційованої динаміки. Це, безсумнівно, важливий аспект роботи в ансамблі, оскільки учні набувають навичок самостійної роботи, спілкування з іншими музикантами, уміння домовлятися й обговорювати робочі моменти з колегами по ансамблю.

Досягнення гармонії в ансамблевому звучанні потребує значних зусиль і слугує показником високої майстерності музикантів, їхнього інтелекту та музикальності. Основними функціональними аспектами практичної реалізації категорії гармонії в ансамблі є:

- акустична гармонія (узгодженість звучання інструментів і голосів ансамблю);
- комунікативна гармонія (психологічна узгодженість дій між партнерами);
- функціонально-ієрархічна гармонія (узгодженість і впорядкованість ролей партій ансамблю, співмірність ансамблевої рівноправності та підпорядкованості);
- темброво-регістрова гармонія (баланс звучання);
- виконавсько-технологічна гармонія (узгодженість практичних питань виконання);
- художня гармонія (узгодженість творчої інтерпретації)¹⁴.

Висновки. Отже, можна виділити такі особливості ансамблевої гри як форми колективного музикування:

1) колективна взаємодія. Ансамблева гра базується на тісній взаємодії всіх учасників. Кожен музикант має не лише досконало володіти своєю партією, але й уважно реагувати на дії партнерів, зберігаючи узгодженість у ритмі, темпі, динаміці та інтерпретації твору. Це формує відчуття єдності, здатність працювати в команді та повагу до ролі кожного учасника;

2) розвиток музичного слуху. В ансамблі музиканти вчаться слухати не лише себе, але й звучання інших інструментів. Це розвиває поліфонічний слух, інтонаційну точність і здатність уловлювати баланс між партіями. Уміння сприймати загальний звуковий результат стає ключовою навичкою для музиканта ансамблю;

3) інтерпретація твору. Ансамблеве музикування потребує колективної інтерпретації твору. Це передбачає вироблення спільної концепції звучання, розуміння музичної форми, стилю та задуму композитора. Музиканти мають домовлятися про нюанси виконання, що розвиває здатність аргументувати свою точку зору та враховувати думку інших;

4) розвиток відповідальності. Кожен учасник ансамблю несе відповідальність за свою партію, яка є частиною загального виконання. Помилки або недостатня підготовка одного виконавця можуть вплинути на весь ансамбль, що потребує високої дисципліни, працелюбності та самовіддачі;

5) технічне вдосконалення. Гра в ансамблі сприяє розвитку технічних навичок. Музиканти освоюють нові прийоми виконання, вдосконалюють техніку читання з аркуша, а також вчаться адаптуватися до різних стилів і жанрів музики. Спільне виконання також розвиває відчуття темпу, ритмічну стійкість і динамічну гнучкість;

6) емоційна та психологічна складова. Ансамблева гра формує й розвиває важливі психологічні якості, як-от емоційна чутливість, спостережливість, здатність до компромісів, самоконтроль і вміння справлятися з хвилюванням. Участь у колективній творчості сприяє зміцненню міжособистісних зв'язків, створенню атмосфери довіри та взаємної підтримки;

¹⁴ Польська І. І. Камерний ансамбль: Історія, теорія, естетика. Харків, 2001. 235 с.

7) навчальний і педагогічний ефект. В освітньому середовищі ансамбль є важливим інструментом для формування музичного мислення та виконавських навичок. Музиканти вчаться аналізувати музичні твори, співвідносити свої партії з партіями партнерів і прагнуть досягти загального художнього результату;

8) різноманіття форм ансамблевої гри. Ансамблі можуть відрізнятися за складом, включати різні інструменти, що відкриває перед музикантами широкий спектр можливостей для творчого самовираження. Наприклад, дуети, тріо, квартети, а також змішані склади потребують різного підходу до взаємодії та інтерпретації.

Таким чином, колективне музикування поєднує виконавську, педагогічну та соціальну складові. Основними формами такої діяльності є ансамблева гра й оркестрова практика. Особливостями ансамблевої гри як форми колективного музикування є колективна взаємодія, розвиток музичного слуху, інтерпретація твору, розвиток відповідальності, технічне вдосконалення, емоційна та психологічна складова, навчальний і педагогічний ефект, різноманіття форм ансамблевої гри.

Література

1. Барсукова М. А. Колективне виконавство як одна з форм розвитку музичної творчості учнів. *Дитяча школа мистецтв: традиції та інновації*. 2016. № 1. С. 5–9.
2. Безгодова Л. Д. Колективне музикування як засіб комунікативного розвитку. *Світ дитинства в сучасному освітньому просторі*. 2015. № 1. С. 139–141.
3. Жмаєва І. В. Значення колективного музикування для розвитку комунікативних якостей учнів. *Інновації і традиції у сфері культури, мистецтва та освіти*. 2017. № 1. С. 119–127.
4. Загребельна А. П. Ансамблева гра як фактор розвитку виконавських компетентностей майбутніх фахівців закладів початкової мистецької освіти. *Information and its impact on social processes*. 2023. № 1. С. 28–31.
5. Камінська О. М. Шляхи розвитку творчого потенціалу учнів через колективне музикування. *International scientific innovations in human life*. 2022. № 1. С. 241–245.
6. Королькова Є. В. Колективне музикування як одна з традиційних форм розвитку творчих здібностей учасників народного ансамблю. *Соціально-культурна діяльність: вектори дослідницьких і практичних перспектив*. 2023. № 1. С. 455–460.
7. Музично-педагогічні системи та концепції ХХ століття : підручник / С. О. Салдан, О. М. Король, Е. З. Тайнелъ та ін. ; за заг. ред. канд. пед. наук, проф. Е. З. Тайнелъ. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 328 с.
8. Польська І. І. Камерний ансамбль: Історія, теорія, естетика. Харків : ХГАК, 2001. 235 с.
9. Райхленко С. А. Новітні підходи до організації колективного музикування у школах мистецтв. *Музичне мистецтво в культурному просторі*. 2016. № 9. С. 72–75.
10. Рябова О. В. Колективне музикування як ефективний засіб формування музично-стильових уявлень підлітків. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2016. № 4 (86). С. 140–143.
11. Чекан А. П. Основи музичного виконавства : підручник. Львів : Сполом, 2015. 240 с.
12. Ganaie M.A., Hu M., Malik A.K., Tanveer M., Suganthan P.N. Ensemble deep learning: A review. *Engineering Applications of Artificial Intelligence*. 2022. № 1. P. 95–109.
13. Mohammed A. A comprehensive review on ensemble deep learning: Opportunities and challenges. *Journal of King Saud University – Computer and Information Sciences*. 2023. № 2. P. 757–774.

